

В 2013 року минає 900-річчя сходження Володимира Всеволодовича Мономаха на київський стіл, а також 960 років від часу його народження. Літопис повідомляє, що 1053 р. «у Всеволода родився син Володимир од Марії, цесариці грецької». А це ще раз спонукає нас уважніше й ретельніше поглянути на весь набуток добрих справ великого князя, бо саме талановита й добра людина могла творити добро і передавати його наступним поколінням.

Ця стаття розповідає про історію будівництва давнього храму, однієї з найдавніших у Переяславському князівстві церкви Бориса і Гліба як «храму на крові», яка набула статусу Мономахової божниці — найулюбленішої великим князем церкви, збудованої в укріпленні Альто його стараннями, біля якої, за літописом, обірвалося життя князя. Читаючи «Поучення» Володимира Мономаха в Літопису Руському, не важко помітити, що в ньому закладено не тільки поради мудрої, збагаченої досвідом людини своїм дітям і наступним поколінням, а й звіт діяльного і сильного князя про той многотрудний шлях, який йому довелося пройти, долаючи відстані й перемагаючи ворогів своїх. Впадає в око найбільш часто вживані слова «ходив», «ходили», «пішли», «пішов» та близькі до них за своїм значенням. Саме вони визначали зміст його наповненого подіями життя, його діяння в ім'я зміцнення Руської держави. Вони стали підсумком найбільших турбот за державні справи, виражених словами: «А всіх походів (зробив я) вісімдесят і три великих, а решти не пам'ятаю, менших. І мирів учинив я з половецькими князями без одного двадцять».

Ще ніхто не підрахував, скільки верст здолав князь на земній орбіті свого життя, бо не один раз ходив на Ростов, Смоленськ, Київ, Переяслав, Чернігів, Володимир-Волинськ, Любеч, Стародуб... Широка географія доріг, пройдених ним взимку і влітку, навесні й восени. Його вдалі походи створюють ореол найбільш турботливого князя, невтомного воїна і полководця, який боровся за зміцнення давньоруської держави, за єдність князів у спільній боротьбі з постійними ворогами Русі — половцями. Цілком справедливо історик М.І. Костомаров сказав: «Навколо його імені обертаються майже всі важливі події руської історії другої половини XI і в першій четвертині XII віку». Разом із тим хочеться звернути увагу на те, про що сам великий князь не сказав у «Повчанні», поминувши свої діяння у будівельній справі, в якій він особливо був вдатним. Похідне життя великого князя ніби затіняє те, що йому вдалося зробити для загального добра на поприщі будівництва. Не важко уявити, яке важливе значення мав міст через Дніпро, споруджений Мономахом 1115 року для потреб того часу, коли київський і переяславський князі не мали постійного зв'язку між лівим і правим берегами Дніпра. Тепер вони швидко могли подолати шлях між двома великими містами — Києвом і

Переяславом, виступити в похід проти половецьких кочових орд, які найбільше тривожили землі Переяславського князівства і всієї Русі.

Володимир Мономах турбувався про розширення й упорядкування володінь, зміцнюючи кордони Переяславського князівства, 1098 збудував Остерську фортецю — своєрідний форпост на північному заході. Того ж року спорудив у княжім дворі Переяслава кам'яну церкву святої Богородиці, а 1101 року владною рукою підкорив своїй юрисдикції Смоленськ, заклавши в ньому кам'яну церкву святої Богородиці. Збудовані храми зводив не тільки для поклоніння Богові й утвердження православної віри, а й задля поширення освіти, знань серед єпископів, монахів, простого люду. Саме при храмах створювалися бібліотеки, гуртувалися освічені люди, здатні читати книги, нести слово просвіти в маси. Сівши на київський стіл, він разом із князями Давидом і Олегом Святославовичами надумав перенести мощі перших святих Бориса і Гліба з дерев'яної церкви у нову кам'яну, яку «вони спорудили їм обом». День 2 травня 1115 року вилився у велике свято пошанування заступників землі Руської. Як пише літописець: «Князі ж, і бояри, і всі люди празникували три дні. І воздали вони хвалу богові і обом святым мученикам, і тоді розійшлися кожен до себе (Літопис Руський, с. 175).

Віддавши шану Борису і Глібу, того ж року Володимир Мономах побудував міст через Дніпро, щоб простому люду було краще ходити до церкви на поклоніння мощам святих мучеників. Саме такий міст був потрібний і для оперативного пересування війська у поході проти своїх ворогів. Історики підрахували, що половці вчинили 46 нападів на Русь, в тому числі 19 — на землі Переяславського князівства. Тож великий князь, споруджуючи міст, переслідував далеку стратегічну мету, тому і вдавалося йому перемагати ворогів своїх.

Через два роки після перенесення мощів у Вишгороді великий князь продовжує поширювати культ святих мучеників і 1117 року побудував кам'яну церкву на Альто, де тепер м. Бориспіль, як храм на крові князя Бориса, пролитої 1015 року. Про це хочеться розповісти детальніше.

Тривалий час історики вважали, що «храм на крові» збудований Володимиром Мономахом у с. Борисівка під Переяславом (нині в межах міста). Оскільки в історичній літературі про це рідко згадується, хотілося ще раз нагадати, звідки з'явилася помилка. Ще в 1660 році Межигірські монахи одержали від царя Олексія Михайловича грамоту на будівництво монастиря «на крові св. Бориса». 1664 року переяславський протопіп Григорій Бутович та стрілецький голова Селіван Білий поставили там кам'яний хрест з таким написом: «Сей хрест zde на месте сем убіенно святого страсотерпца Христова

Бориса великого князя російського водрузил Григорій Бутович со стрелецьким отаманом Селиваном Белим делал сей хрест мельник Харко Безпальчий со товарищем своїм Мартином». Невдовзі над хрестом була споруджена дерев'яна капличка. Вона була «вказівником» місця загибелі Бориса, а отже, і місцем кам'яної церкви, закладеної Володимиром Мономахом 1117 року. Насправді на місці каплички тільки в 1839 р. 2 травня (15 травня за сучасним літочисленням) на кошти, зібрані парафіянами всієї єпархії, почалося будівництво цегляного храму. 6 серпня 1840 р. храм освятили. Сюди православні паломники здійснювали хресний хід від Вознесенського монастиря.

Побачивши таке свято на березі р. Альти, М.О.Максимович написав статтю «О празднике св. Бориса под Переяславом» (Киевлянин. — М., 1850), в якій зробив припущення, що після 1073 р. тут була поставлена капличка, згадувана в літопису під назвою Альтська божниця. Біля цієї каплички стояла красива кам'яна церква в ім'я Бориса і Гліба, збудована Володимиром Мономахом 1117 р. Таким чином, в історичній літературі на сто років утвердилася думка, що Мономахова улюблена церква була споруджена під Переяславом, поки не виникли інші свідчення.

Насправді Володимир Всеволодович побудував церкву посередині укріплення Альто (Льто), згадуваного в літописах, на місці сучасного Борисполя. Остання згадка про неї відноситься до 1154 р. «Тоді багато зла натворили половці коло Переяслава: спалили села всі й Летську божницю святому мученику спалили». Її руїни стояли довго в Борисполі, поки поляки не вивезли будівельний матеріал до Києва. Про це засвідчив арабський письменник Павло Алеппський (Халебський), який супроводжував свого батька сирійського патріарха Макарія в його подорожі Україною та Росією в 1654 і 1656 роках. Він писав: «У вівторок, опівдні, ми прибули в торгове містечко із замком та укріпленнями з назвою Бориспіль, тобто місто Бориса, сина князя Володимира. Як розповідають, тут була велика древня кам'яна церква в ім'я св. Гліба — мученика, другого сина князя Володимира, її зруйнували поляки і вивезли камінь, дерево та залізо в Київ, де збудували з них велику нову церкву». Повідомлення Павла Алеппського про церкву Бориса і Гліба написано значно раніше, ніж у с. Борисівка під Переяславом було поставлено хрест і каплицю, що вказували місце загибелі Бориса. І саме там, мовилося, Володимир Мономах збудував кам'яну церкву.

Тривалий час згадки про цю церкву мали переяславський слід. Лише у середині ХІХ ст. при будівництві нової церкви Бориса і Гліба, розібраної в 1930-х роках, у Борисполі був відкритий фундамент древнього храму з дикого каменю. 1925 року були проведені розвідувальні розкопки, а 1950 р. археологічна експедиція Інституту історії матеріальної культури АН СРСР під керівництвом академіка М. Каргера провела розкопки фундаменту, де стояла Мономахова церква, і на підставі знайдених залишків фундаменту, уламків бронзового дзвону, фрагментів штукатурки з фресками та інших

речей довела, що храм Володимира Мономаха був на Альто, на місці сучасного Борисполя.

Здійснюючи свою мрію, великий князь залучив до роботи кращих майстрів, будівельників того часу, які використовували найміцніші будівельні матеріали, доступні для обробки. За задумом великого князя, цей храм з міцного каменю будувався на віки. Це була улюблена церква Володимира Мономаха, як запевняє нас літопис. Отже, вона вражала своєю архітектурою і внутрішнім оздобленням. На жаль, історія не зберегла жодного фрагменту цієї церкви. Про її красу можна судити лише за тими пам'ятками архітектури Переяславської землі, які споруджені за князювання Володимира Мономаха в Переяславі та Острі. Оскільки не всі пам'ятки Переяславщини кінця XI — першої чверті XII століть дійшли до нашого часу, то про стиль розпису Борисоглібської церкви на Альто можна судити за фрагментами фрескового розпису Михайлівської церкви в м. Остер, яка належить до переяславської архітектурної школи кінця XI ст. Розписи цієї церкви виконані на замовлення Володимира Мономаха на початку XII ст. Але вони привернули увагу дослідників лише на початку XX ст., коли вже піддалися великим руйнуванням під впливом природних явищ — вітру, дощу, снігу. Орнаментальний розпис церкви св. Михайла в Острі досліджував археолог і мистецтвознавець М.О.Макаренко. За його словами, він аналогічний розпису Софійського собору в Києві. Саме близька відстань Остерського городка до столиці Русі Києва головним чином сприяла цьому впливу на городок.

А втім, споруджена стараннями Володимира Мономаха церква на Альто була його гордістю і любов'ю.

[Джерело статті](#)